

Відгук

офіційного опонента, доктора історичних наук, завідувача кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Василя Івановича Ільницького на дисертацію Тараса Петровича Стародуба «Зовнішньополітичні орієнтири державотворення в українській політичній думці націоналістичного спрямування у 20–50-их рр. ХХ ст.», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – політологія

Постійна агресивна зовнішня політика Російської Федерації та й взагалі відкрита збройна агресія значно активізували потребу геополітичного вибору України. В умовах розбудови сучасної Української держави звернення до досвіду попередників при формуванні зовнішньополітичних орієнтирів має особливе значення, оскільки українські націоналісти у процесі боротьби впродовж 1920–1950-х років витворили цілісну концепцію національної революції, складовою якої стали зовнішньополітичні орієнтири. Саме цим питання в середовищі ідеологів та теоретиків приділялося значну увагу. До речі, навіть після активної фази збройної боротьби представники української політичної думки націоналістичного спрямування не припиняли аналізу геополітичних реалій та місця у них України. Саме питання місії України у протистоянні «Схід – Захід» та стримування російської агресії, формування міцного співробітництва між країнами Центрально-Східної Європи та Балто-Чорноморського регіону задля унеможливлення втілення імперських амбіцій керівництва РФ у сучасних умовах стають визначальними.

Водночас, визнаючи здобутки сучасної історіографії, необхідно визнати, що далеко не всі фрагменти історичного дискурсу заповнені рівнозначно. Звісно, що цілком природне явище для будь-якої галузі фундаментального знання, коли наповнення чергової ніші формує горизонти для наступних фаз наукового пошуку. Саме тому актуалізується необхідність комплексного аналізу зовнішньополітичних орієнтирів державотворення в українській політичній думці націоналістичного спрямування у 1920–1950-х роках. Звісно, події цих років стали одним із найскладніших випробувань для народу України, але й та доба наповнена не лише трагічним змістом, а й повчальними уроками, врахування яких у наш час, коли Україна протистоїть відкритій агресії Російської Федерації, видається надзвичайно важливим і продуктивним. Ідеться не тільки про сферу військового будівництва чи воєнну доктрину та воєнне мистецтво, а й про геополітичний вибір України та спроможність суспільства і держави послідовно впроваджувати його в життя. Дисертаційна праця Т. П. Стародуба виконана саме в такій системі наукових і суспільно-політичних координат, чим і посилюється її актуальність.

Дисертаційна робота безпосередньо виконана у рамках науково-дослідної роботи кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка»: «Трансформація політичних відносин у національному та глобальному вимірах» (номер державної реєстрації 0117U004120).

Структура дисертаційної роботи Т. П. Стародуба не викликає принципових заперечень, виглядає достатньо чіткою та логічною. Вона складається зі вступу,

трьох розділів (6 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (335 позицій).

У **«Вступі»** здобувач сформулював обов'язкові атрибути кваліфікаційної роботи такого рівня: актуальність, мету і завдання, об'єкт, предмет, хронологічні рамки, зв'язок з науковими програмами, планами, темами, методологічні засади, наукову новизну дослідження, його практичне значення, апробацію результатів та інші. Основні результати дослідження апробовані під час 7 наукових заходів та у 16 публікаціях у вітчизняних і зарубіжних виданнях, зокрема 8 – статті у фахових виданнях України (з них 1 стаття у збірнику, включеному до категорії А), 1 – в іноземному науковому виданні країни ОЕСР та 7 – у збірниках матеріалів конференцій.

Перший розділ **«Теоретико-методологічні засади дослідження української політичної думки націоналістичного спрямування»** складається із двох підрозділів, у яких описуються обов'язкові складові дисертаційної роботи – історіографічна, джерельна база та методологія (с. 30–80).

Перший параграф **«Стан наукового розроблення проблеми та джерельна база дослідження»** автор об'єднав власне історіографію та джерела і провів їхній огляд (с. 30–51). При цьому дисертант виділяє: 1) архівні матеріали; 2) опубліковані архівні матеріали; 3) опубліковані документи ОУН; 4) матеріали суспільно-політичного життя; 5) періодичну пресу міжвоєнного, воєнного та повоєнного періоду; 6) документи особистого походження (мемуари, спогади державних і політичних діячів); 7) праці ідеологів і теоретиків українського націоналізму; 8) публіцистику і політичні твори; 9) аналітичні праці вітчизняних та зарубіжних науковців; 10) довідкові матеріали в енциклопедіях, енциклопедичних словниках, довідниках. При розгляді цього блоку автор використав проблемно-тематичний принцип, виділяючи такі одиниці класифікації: 1) проблему теорії націоналізму (світового та українського) (Ганс Кон (Hans Kohn), Йоган Готфрід Гердер (Johann Gottfried Herder), Стівен Гейз (Steven C. Hayes), Ернест Андре Геллнер (Ernest Gellner), Джон А. Амстронг (John Alexander Armstrong), Дмитро Донцов, Микола Сціборський, Юліан Вассиян, Дмитро Мирон); 2) питання СРСР (Росії) у зовнішньополітичних орієнтаціях української націоналістичної думки (Д. Андрієвський, Д. Донцов, М. Колодзінський, Д. Мирон, Ю. Липа, В. Косик, М. Прокоп, О. Дяків, М. Палідович, Я. Богдан, С. Бандера, Я. Стецько); 3) питання Німеччини у зовнішньополітичних орієнтаціях української націоналістичної думки (М. Сціборський, З. Пеленський, Д. Андрієвський, Д. Донцов, І. Каменецький, О. Ольжич, С. Бандера, М. Прокоп, В. Косик, С. Бандера, Я. Стецько); 4) питання Польщі у зовнішньополітичних орієнтаціях української націоналістичної думки (Д. Андрієвський, С. Бандера, М. Колодзінський, Ю. Липа, О. Дяків, М. Прокоп, В. В'ятрович); 5) питання країн англо-саксонського блоку та інших великих країн у зовнішньополітичних орієнтаціях української націоналістичної думки (З. Пеленський, М. Колодзінський, Ю. Липа, Д. Донцов, Д. Андрієвський, М. Прокоп, С. Бандера, Я. Стецько, О. Дяків, П. Федун); 6) питання країн Центрально-Східної Європи та країн Південно-Східної Європи у зовнішньополітичних орієнтаціях української націоналістичної думки (З. Пеленський, Д. Мирон, Ю. Липа, Д. Андрієвський, О. Дяків, М. Прокоп,

С. Бандера, П. Федун, М. Лебедь); 7) питання народів СРСР у зовнішньополітичних орієнтаціях української націоналістичної думки (З. Пеленський, Д. Мирон, Ю. Липа, О. Дяків, М. Прокоп, С. Бандера, П. Федун). Вивчаючи поняття націоналізму, його становлення, типологію, зміст Т. Стародуб зробив огляд праць зарубіжних та українських вчених (Лія Грінфелд (Liah Greenfeld), Джон Гатчінсон (John Hutchinson), Ентоні Дейвід Сміт (Anthony D. Smith), Роджерс Брубейкер (Rogers Brubaker), Петер Альтер (Peter Alter), Бенедикт Річард О'Горман Андерсон (Benedict Richard O'Gorman Anderson), Георгій Касьянов, Олександр Сич, Ярослав Грицак, Олександр Зайцев, Віктор Тимченко, Олег Баган, Галина Луцишин, Микола Гетьманчук, Василь Футала, Володимир Потульницький, В'ячеслав Заїкін, Іван Лисяк-Рудницький, Ігор Вдовичин, Петро Мірчук, Володимир Косик, Ростислав Єндик, Петро Дужий, Михайло Сосновський, Анатолій Кентій, Наталія Хома, Руслан Демчишак, Ярина Турчин, Ольга Івасечко, Олександр Зайцев, Юлії Василевич, Сергій Губський, Микола Посівнич, Анатолій Русначенко, Іван Партиляк та Микола Боровик, Ігор Ільюшин, Юрій Киричук, Василь Ільницький, Михайло Коваль, Володимир Третяк, Володимир Трофимович, Наталія Барановська, Павло Гай-Нижник, Олександр Пагіря, Данило Саламін, Михайло Савчин, Галина Стародубець, Олексій Сухий та ін.).

Водночас у межах проблемно-тематичного принципу автор розглядає тему в хронологічному порядку, виокремлюючи три періоди: міжвоєнний, Другої світової війни та повоєнний період становлення політичних реалій біполярного світу (до середини 1950-х рр.).

Відзначимо цінність джерел архівного зберігання, які залучив автор. Зпоміж них – документи з Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО), Центрального державного архіву зарубіжної україніки (ЦДАЗУ), Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ), Архіву Центру досліджень визвольного руху (АЦДВР), Архіву ОУН.

Розгляд питання дав підстави Т. Стародубу стверджувати, що попри значну кількість наукових праць по окремих аспектах досліджуваної проблеми вони не дають змоги сформувати узагальнювальний погляд на проблему.

Параграф другий першого розділу «Концептуально-теоретичні основи та методологія дослідження української політичної думки націоналістичного спрямування», автор присвятив аналізу питання змісту та сутності націоналізму (с. 51–80). Для цього він дослідив погляди провідних вчених і теоретиків (Е. Сміт, І. Лисяк-Рудницький, Г. Кон, М. Міхновський, Д. Донцов, Ю. Вассиян, М. Сціборський, Д. Мирон, Д. Андрієвський, М. Колодзінський, Ю. Липа, Я. Богдан, П. Федун, О. Дяків, М. Прокоп, З. Пеленський та ін.). При цьому порівнює напрями української політичної думки міжвоєнного періоду 1920–1950-х рр. (табл. 1.1., с. 57–58).

Здобувач стверджує, що український націоналізм загалом належав до східного, культурницького, етнічного типу, що й було характерне для всіх бездержавних народів Східної Європи, які вели боротьбу за національну державність (с. 78). Водночас виокремлює спільні риси у зовнішньополітичних концепціях теоретиків українського націоналізму із представниками інших напрямів української політичної думки (с. 79–80).

У другому розділі дисертації «**Зовнішньополітичні орієнтири державотворення в українській політичній думці націоналістичного спрямування в міжвоєнний період ХХ ст.**», який складається з двох підрозділів, Т. Стародуб розглядає концептуальні погляди теоретиків націоналізму на вектори зовнішньої політики (с. 81–142).

Перший підрозділ другого розділу «Погляд теоретиків українського націоналізму на зовнішньополітичні пріоритети в контексті «СРСР – Польща» здобувач проаналізував узагальнене бачення Д. Донцова, М. Колодзінського, Д. Мирона, Д. Андрієвського, Ю. Липи, С. Бандери щодо Радянського Союзу та Польщі (с. 81–107). У вигляді таблиці автор оформив наочність про «ставлення мислителів-націоналістів до Росії та Польщі як союзників чи супротивників» (табл. 2.1.). Доведено, що, по-перше, усі теоретики вважали московський імперіалізм головною перешкодою як для європейського напряму розвитку України, так і для державотворення загалом; по-друге, представники української політичної думки націоналістичного спрямування однозначно зараховуючи Україну «до західної цивілізації і визначали головний вектор розвитку Української держави як цілковитий інтеграційний курс у напрямку Європейського співтовариства» (Д. Донцов, М. Колодзінський, Д. Мирон та Д. Андрієвський виступали за зовнішньополітичний вектор руху України «Схід – Захід», а Ю. Липа – «Північ – Південь»); по-третє, теоретики націоналізму мали стійке переконання, що тільки об'єднана Європа здатна протистояти російській агресії та її потенційним геополітичним наслідкам; по-четверте, особливе місце відводили теоретики націоналізму українсько-польським стосункам (Д. Донцов уважав Україну та Польщу союзниками у спільній безпековій місії на сході Європи, а Д. Андрієвський, М. Колодзінський – конкурентами, навіть супротивниками). Водночас Т. Стародуб наголосив і на поглядах (світогляд та практична діяльність) С. Бандери у цих питаннях. Зокрема, він чітко проявляв антипольську і антирадянську позицію, відстоюючи концепцію орієнтації на власні сили, при цьому не відкидаючи використання третьої сторони.

У підрозділі 2.2. «Напрями зовнішньополітичних орієнтацій в українській політичній думці націоналістичного спрямування в розрізі широкого діапазону міжнародної політики» розглянуто бачення теоретиків націоналізму щодо зовнішньополітичних векторів державотворення (с. 107–142). Автор розкрив позиції основних теоретиків (З. Пеленський, Д. Андрієвський, М. Колодзінський, Д. Мирон, Ю. Липа, Д. Донцов) та для унаочнення оформив їх у таблиці (табл. 2.2) «належність мислителів-націоналістів до напрямів зовнішньополітичних орієнтирів державотворення» (с. 137–138). Виокремлюючи головні геополітичні орієнтири міжнародної політики за регіональним (регіон Середньо-Східної Європи та Балтійсько-Чорноморський регіон (Балкани різні мислителі розглядали як складник то першого, то другого регіону) та глобальним (великі держави – головні суб'єкти Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин) вимірами. У цих регіонах теоретики українського націоналізму виокремлювали геополітичні орієнтири) України: кавказький або каспійсько-кавказький (З. Пеленський, М. Колодзінський, Д. Мирон, Ю. Липа); балтійський або балтійсько-білоруський (З. Пеленський, Д. Мирон, частково Ю. Липа та Д. Андрієвський); балканський (З. Пеленський, Д. Андрієвський, Д. Мирон,

Ю. Липа) (с. 138). До речі, моделі потенційних союзів передбачали і залучення великих держав (Німеччина, Італія, Велика Британія, Японія, США). Виокремив здобувач і основні критерії потенційної можливості залучення союзників: реваншистські настрої як результат програшу в Першій світовій війні, взаємну геополітичну вигоду від союзу, наявність спільних кордонів чи територіальних претензій до України, симпатію до національно-визвольної боротьби, схожі культуру і менталітет і наявність традицій співпраці (с. 141). Виділення потребує і актуальна на сьогодні думка теоретиків українського націоналізму про те, що Україна зацікавлена у розподілі Росії та виникненні на етнічно неросійських територіях низки незалежних держав відповідно до їхнього національного й історичного змісту (с. 142).

Третій розділ **«Погляд на вектори зовнішньої політики в українській політичній думці націоналістичного спрямування у роки II світової війни та повоєнного періоду»**, присвячений висвітленню поглядів керівників та ідеологів українського націоналістичного руху на зовнішньополітичні орієнтири організації в означені хронологічні межі (с. 143–219).

У підрозділі 3.1. «Зовнішньополітичні орієнтири державотворення в українській політичній думці націоналістичного спрямування в реаліях воєнного протистояння СРСР та Німеччини» автор здійснює огляд основних векторів зовнішньої політики ОУН (б) і ОУН (м) (с. 143–187). Зокрема, Т. Стародуб проаналізував меморандум ОУН (м) (14 квітня 1941 р.) та меморандум ОУН (б) (23 червня 1941 р.) до керівництва Німеччини, коротко зупинився на рішеннях Другої конференції (квітень 1942 р.), Третьої конференції (лютий 1943 р.), Третього надзвичайного збору ОУН (серпень 1943 р.), Конференції поневолених народів Східної Європи й Азії (листопад 1943 р.), при цьому провів паралелі із працями теоретиків М. Колодзінським, Д. Донцовим, О. Ольжичем, Д. Мироном, Я. Богданом, Д. Андрієвським, П. Федуним, О. Дяківим, М. Прокопом, М. Палідовичем. Автор виділяє два періоди: перший – переддень і початок Другої світової війни, другий – радянсько-німецький період війни.

Другий підрозділ третього розділу **«Погляд націоналістів на геополітичний потенціал України в контексті становлення політичних реалій біполярного світу»** здобувач закономірно присвятив висвітленню бачення ідеологів і теоретиків у повоєнний час на місце України в умовах повоєнного облаштування світу (с. 187–219). Т. Стародуб показує, що ОУН (б) спрямовує свій зовнішньополітичний вектор на боротьбу з СРСР, для цього активно розбудовує АБН (залучаючи до нього представників народів СРСР та країн Центрально-Східної Європи, сателітів Москви). Простежується думка ідеологів щодо особливого геополітичного значення незалежної Української держави як гаранта безпеки в Центральній і Східній Європі. У цей хронологічний період теоретики визвольного руху вибудовують зовнішню політику в контексті загострення суперечностей між Західними країнами та СРСР і потенційну можливість розв'язання Третьої світової війни між ними.

Дисертант показує зміну геополітичних розстановок на міжнародній арені та їхній вплив на зовнішньополітичну стратегію українських націоналістів. При цьому наводить твердження із **«Деклярації Проводу Організації Українських Націоналістів після закінчення другої світової війни в Європі»** (1945 р.), матері-

алів Третього (серпень 1947 р.) та Четвертого (1955 р.) Великих Зборів Українських Націоналістів, документи АБН (16 квітня 1946 р.), Другого Конгресу АБН (1948 р.), Третього Конгресу АБН (березень 1954 р.) тощо. Водночас розглядає праці С. Бандери, Я. Богдана, Я. Стецька, О. Дяківа, П. Федуна, проводячи паралелі із думками ідеологів ОУН 1920–1930-х рр. (Д. Мирон, Ю. Липа, З. Пеленський та М. Колодзінський, Д. Андрієвський).

Результати дисертаційного дослідження мають досить широке практичне значення. По-перше, їх можна використати при розробленні стратегії та тактики формування і реалізації зовнішньої політики сучасної України. По-друге, практичність роботи також полягає у виробленні рекомендацій щодо реалізації зовнішньополітичного курсу України в регіонах Центрально-Східної Європи, Чорного моря та Південного Кавказу, участі в різноманітних формах міжнародної співпраці, пов'язаних з концепцією Балто-Чорноморського союзу, здійснення курсу європейської і атлантичної інтеграції, співпраці з великими державами, позиціонування у системі міжнародних відносин загалом, а також пошуку ефективних геополітичних схем протидії російській агресії. По-третє, висновки та положення дисертації можна застосовувати для підготовки наукових праць, навчальних посібників і спецкурсів.

Основні результати дисертаційного дослідження і положення, що виносяться на захист, викладені у прикінцевих висновках (с. 220–227), які видаються достатньо аргументованими і переконливими. Позитивним є й те, що автор, проаналізувавши зовнішньополітичні концепції української політичної думки націоналістичного спрямування 1920–1950-х років, виробив власні рекомендації щодо реалізації зовнішньополітичного курсу України на сучасному етапі (с. 227).

Відзначаючи здобутки автора в опрацюванні обраної теми, все ж потрібно висловити деякі зауваження та рекомендації.

1) Уважаємо за доцільне поділ першого параграфу першого розділу («Стан наукового розроблення проблеми та джерельна база дослідження») на два. Власне на «Стан наукової розробленості теми» та «Огляд джерельної бази дослідження».

2) У параграфі 1.2. «Концептуально-теоретичні основи та методологія дослідження української політичної думки націоналістичного спрямування» автору необхідно було розкрити особливості використання методологічного інструментарію у своєму дослідженні.

3) Жодного разу не названо справжнього прізвища Осипа Дяківа, автор подає його під псевдонімом Осип Горновий (с. 26, 33, 37, 39–42, 74–75, 153–154, 178, 200).

4) Уважаємо, що автор приділив занадто багато уваги поданню інформації про функціонування ОУН у 1930-х рр. (с. 101–106). Натомість необхідно було детальніше проаналізувати документальну основу ОУН прийняту у 1941–1945 рр. (рішення Першої, Другої, Третьої конференцій ОУН, постанови УГВР тощо), наголосивши при цьому і на зміні зовнішньополітичних позицій ОУН та концентрації на побудові спільного фронту боротьби поневолених народів країн Східної Європи та Азії.

5) У роботі трапляються помилкові твердження. Наприклад, «У травні 1941 р. ОУН С. Бандери оприлюднила Маніфест ОУН (б) насправді його було прийнято ще на початку 1940 р., але опубліковано у грудні 1940 р., а не у травні 1941 р. (с. 158). Див. І. Бігун «Боремося проти тиранії!». Перший маніфест бандерівської ОУН. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/01/1/151822/>

б) У тексті трапляються окремі повтори та дублювання висновків і узагальнень, невдалі чи неточні стилістичні звороти, помилки технічного плану (с. 20, 23, 31, 100, 107, 112, 152, 166, 189). Наприклад, «Результати роботи употужнюють подальше дослідження української політичної думки...» (с. 27–28); «Список використаної літератури» (с. 19), «Список використаних джерел та літератури» (с. 29), «Список використаних джерел» (с. 228). Або ж повтор інформації про розгляд у хронологічному порядку із виділенням трьох періодів: міжвоєнного, періоду Другої світової війни та повоєнного періоду (с. 31, 42).

Однак висловлені зауваження та побажання не ставлять під сумнів отримані наукові результати і можуть бути враховані в подальшій науковій роботі дисертанта.

Дисертація Т. П. Стародуба “Зовнішньополітичні орієнтири державотворення в українській політичній думці націоналістичного спрямування у 20–50-их рр. ХХ ст.” за структурою, змістом, новизною, практичним значенням, обґрунтованістю наукових положень і висновків відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року “Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії” зі спеціальності 052 Політологія та “Тимчасовому порядку присудження ступеня доктора філософії” (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 р. (зі змінами), а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 – політологія.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

Підпис п. *Ільницького В.* засвідчую
Помічник ректора з питань кадрового
забезпечення та документообігу
Шубак Михайло ШУБАК
“ ” 20 р.